

Halvorsen, P. C. (2026). *Litterært landssvik*: Forfatterne som ble etterforsket i landssvikoppgjøret. Fagbokforlaget. <https://doi.org/10.55669/oa7912>

Kapittel 7

Diktermøtet i Weimar

Lars Hansen, Kåre Bjørgen og Karl Holter

Det var ikke mange norske forfattere som hilste på Joseph Goebbels, den tyske propagandaministeren, under andre verdenskrig, men noen var det. Noen gjorde det til og med som offisielt utsendte fra Norge, slik som Kåre Bjørgen,

Karl Holter og Lars Hansen angivelig gjorde under diktermøtene i Weimar.⁷⁹ På bildet over her ser vi helt til høyre Kåre Bjørgen fra 1941 foran Weimarer Nationaltheater med utsendte forfattere fra andre land (Arturo Farinelli, Alfredo Acito, Fani Popova-Mutafova, Pieter Sybesma, Svend Fleuron, Einar Hovald, Antun Bonifacic) og Wilhelm Haegert fra det tyske propagandaministeriet under en skulptur av Goethe og Schiller. De tre norske forfatterne som dro på diktermøter behandles her i samme kapittel under navn av dette møtet nettopp fordi selve møtedeltakelsen har blitt ansett som så viktig i Landssviksakene at de utgjør et eget tiltalepunkt for dem i tiltalene.

Tidligere har mange sett på internasjonal nasjonalsosialisme, eller nazisme, som en selvmotsigelse, men faktum er at nazistene hadde en rekke internasjonale satsninger der de forsøkte å etablere nazistiske styrever i andre land, samt internasjonale, det vil si paneuropeiske, organisasjoner med nazistiske formål. Sentralt var også å redefinere selve idéen om «Europa» etter den ekstreme høyresidens forståelse, det vil si grunnet i bl.a. autoritær og illiberal politikk, raselære og konservativ, anti-modernistisk kunstpolitikk. De argumenterte for at hvert land skulle ha en egen nasjonalisme som skulle dyrkes, slik det dokumenteres av Benjamin Martin (2016) i *The Nazi-Fascist New Order for European Culture*. Det var innen film, musikk og litteratur de etablerte organisasjoner: the Union of National Writers (1934), the Permanent Council for International Cooperation among Composers (1934), the International Film Chamber (1935) og the European Writers Union (1941). Martin påpeker også at det er ironisk hvordan disse institusjonene var bygget på nettopp praksiser forbundet med den internasjonale holdningen som nazistene og fascistene så tydelig hadde opponert mot. På den annen siden var det åpenbart at denne myke maktutøvelsen kunne gi Nazi-Tyskland innflytelse i andre land: åpne nye markeder for Tyskland, påvirke andre lands kulturpolitikk og til slutt innbyggernes overbevisninger. Martin (2016, s. 7) beskriver den totalitære internasjonalismen til nazistene som: «en modell for transnasjonalt samarbeid basert på verdiene av den mest intense, aggressive og rasistiske nasjonale ånd». Deres vektlegging av «Europa» skilte dem også fra PEN og andre internasjonale kunstnerorgani-

79 Knut Hamsun møtte også Goebbels, om enn ikke i denne sammenhengen, og ga ham Nobelpris-medaljen sin som støtte. I dag er det ukjent hvor prisedaljen befinner seg.

sasjoner som hadde hele verden som ambisjon. Dette ble sett som et ledd i å appellere til eliter i de europeiske landene.

Diktermøtet i Weimar kan høres uskyldig ut, men i realiteten var det oppstartmøtet for nazi-initiativet Den europeiske forfatterforeningen. Hit kom, i tillegg til 350 tyske forfattere, 50 internasjonale forfattere som var bekostet av Goebbels' Propagandadepartement. Litteraturfeltet hadde vært det vanskeligste av de kunstneriske områdene for nazistene. De hadde fordrevet en rekke tyske forfattere som i ulike vertsland åpenbart ikke var noen gode advokater for dem, og deres eget forsøk på å etablere en internasjonal organisasjon i 1934 var helt mislykket. I tillegg var det viktige internasjonale arenaer som hadde kritisert nazismen eksplisitt, slik som the International Congress for the Defense of Culture i 1935 og 1937, Internasjonale PENs møte i 1937 og konferansen «The Future of Letters» som Paul Valery organiserte for the International Institute for Intellectual Cooperation.

Med satsningen på Den europeiske forfatterforeningen, kun dager før Tyskland invaderte Sovjetunionen, skulle de på nytt forsøke å utfordre de liberales overtak i det internasjonale kulturlivet. Ulike fremstøt på å utøve innflytelse i litteraturverdenen fantes like fullt mellom 1934 og 1941, selv om det ikke var i organisasjons form. Viktigst i denne sammenhengen er nok skriveoppholdene som ble tilbudt i Travemünde for nordiske forfattere (Ørskov, 2023). Av norske forfattere som dro dit på opphold, finner vi: Åsmund Sveen (1934), Tore Ørjasæter (1935), Eyvind Mehle (1936), Mikkjel Fønhus, Per Imerslund og Hans S. Jacobsen (1937), Carl Schøyen og Carl Lie (1938), og Stein Barth-Heyerdahl (1939), altså fire av dem som omtales i denne boka.

Den sistnevnte har ingen skjønnlitterær produksjon, utover et upublisert manus skrevet sammen med Per Imerslund i ungdommen, selv om han var sentral i det nazistiske Norge, og bearbeidet en bok for utgivelse på Kamban i 1944, *Blant fangstfolk og bikkjer i Eirik Raudes land: Oscar Bang's dagbok fra en overvintring 1938–39 på Nordøst-Grønland*. Tore Ørjasæter, Mikkjel Fønhus og Carl Schøyen svarer derimot til kriteriene og er en del av den større databasen, men er ikke registrert med noe som gjør at de virker til å ha vært nazi-vennlige. Mikkjel Fønhus er kanskje særlig interessant her ettersom han var enormt populær i Tyskland, spesielt med boka *Trollelgen*, som vi kan se for oss at egget den tyske nysgjerrigheten på «det norske» (Fulsås, 2025). Men han forholdt seg rolig under okkupasjonen og møtte ingen sanksjoner for noen handlinger eller ytringer.

I oktober sendte det tyske Propagandadepartementet ut en rekke forfattere på Tysklandsturné, og 24. oktober samlet de 37 forfattere fra 15 ulike land i Weimar igjen, denne gangen med representanter fra Belgia, Bulgaria, Kroatia, Danmark, Finland, Frankrike, Nederland, Ungarn, Italia, Norge, Romania, Slovakia, Spania, Sverige og Sveits. Konklusjonen var at foreningen skulle etableres formelt neste år, og i oktober 1942 ble den det, denne gangen med 47 internasjonale gjester. Måten dette ble gjort på var ved at tyskerne ba de respektive statene som kunne få medlemskap (som da ikke inkluderte Storbritannia, Tsjekkia, Polen eller Russland), om å sende en delegasjon på 5–8 personer for å delta på de to møtene i 1941 og 1942, samt én som kunne være hoveddelegat.

I *Aftenposten* 24.10.1941 ble det opplyst at «Lars Hansen, vår berømte ishavsforfatter, deltar i det internasjonale forfattermøte i Tyskland».⁸⁰ 28.10. melder samme avis at forfatteren Hans Carossa, som nylig hadde blitt oversatt til norsk, var forbundets første leder.⁸¹ I *Romeriksposten* 11.11.1941 sto det med navngivelse å lese at diktermøtet i Weimar hadde blitt avholdt, og at bl.a. Kaare Bjørgen var sendt fra Norge.⁸² I en NTB-melding publisert i norske aviser 07.10.1942 kunne man lese at Norge var representert med fire mann på «diktermøte i Weimar», og følgende listes opp: Lars Hansen, Kåre Bjørgen, Karl Holter og Stein Barth Heyerdahl.⁸³

80 *Aftenposten*, fredag 24.10.1941, s. 3.

81 *Aftenposten*, tirsdag 28.10.1941, s. 2.

82 *Romeriksposten* (Lillestrøm: 1931–1942), tirsdag 11.11.1941, s. 2.

83 Blant annet i *Møre Dagblad*, onsdag 07.10.1942, s. 4.

LARS HANSEN (1869–1944)

Født: 08.01.1869, Molde

Litterær produksjon før 1940: Tretten romaner og en novellesamling

Medlem av DnF: Ja

Medlem av NS: Påstått, ikke bevist

Dom: Økonomisk erstatning, Horten skifterett, august 1947

I *Norsk krigsleksikon* kan man lese at Lars Hansen ikke har noen landssviksak, så hvordan kan det da ha seg at han er inkludert her? Faktum er at til tross for at Lars Hansen døde før krigens slutt, 20.07.1944, som Axel Krogh skreiv så kjært om i nekrologen, ble det opprettet en erstatningssak mot ham som gjør at han har en mappe i arkivet. Den handler primært om hvorvidt midler som hans etterkommere har arvet etter ham, skal tilbakebetales. Det er tre saker han undersøkes for: (1) NS-medlemskap, (2) deltakelse på diktermøte i Weimar i 1941 og (3) deltakelse på NS-møte med foredrag.

Leif Forseth, 64 år gammel forhenværende kaptein i marinen og lagfører for Horten lag av NS, ble avhørt som vitne i saken mot Lars Hansen. Han oppgir at Hansen aldri har vært medlem av NS: «Han har hatt sin bopel på Horten under hele okkupasjonen helt til han døde i 1944, og i tilfelde han hadde meldt seg inn i partiet et annet sted, ville hans medlemskap [sic] vært overflyttet hit». Forseth legger videre til at Hansen ikke har deltatt i noen NS-møter eller -tilstelninger, men føyer i neste vending til at Hansen faktisk har holdt et kåseri om Nord-Norge på et medlemsmøte. Selv om det formelle dermed skulle være på Hansens side, var det like fullt grunn til å undersøke hans aktiviteter. Å delta på NS-møter var ingen vanlig aktivitet blant forfattere.

Lars Hansen hadde en lang karriere bak seg før han debuterte som forfatter som 57-åring i 1926. Før dette, etter at han var ferdig med middelskole, hadde han arbeidet som ishavsfarar, fabrikkier og skipsreder. Han var født inn i det, med en far som fabrikkier og skipsreder, og en svigerfar som ishavsskipper. Til tross for at han var født i Molde, var det Tromsø som var hans oppvekststed, og hvor han bodde resten av livet. Det var da bedriftsvirket hans raknet, at han gikk over til å skrive bøker. Politisk hadde han vært lokalpolitiker både for Venstre og Høyre i Tromsø. Fra 1926 var han forfatter, og forble det ut livet. I 1929 ble han med i DnF.

For Hansens NS-medlemskap finnes det ikke faste holdepunkter. Likevel fylte han ut «Hvorfor jeg er medlem av NS», slik som flere andre, og teksten ble trykket i en rekke aviser under okkupasjonen:

Jeg har tilhørt N.S. siden den første dag partiet ble stiftet. Da Vidkun Qvisling som Norges forsvarsminister i 1932 av stortinget og regjering forlangte å få bevilget beløp til gjenreisning av vårt ødelagte forsvar, – fra det øyeblikket har jeg vert hans mann. Det norske folk, som i et halvt tusen år hadde ligget som treller under andre nasjoner, dette norske folk kunne likeså lite bruke en forsvarsminister som ville forsvare Norge, som det kunne bruke noen av oss andre, som forlangte det samme. Så langt tilbake som fra 1814, da Norge ble overlevert til Sverige og dermed på en uretferdig [sic] måte ble berøvet sine bilande, Færøyene, Island og Grønland, har tusen normenn [sic] forlangt uretten gjort god igjen. De Norske bilande gjorde Norge stort. Vi i Nasjonal Samling forlanger dem tilbake. Vi får se om ikke også våre gjøssinger snart får øynene opp for at også de bør være med på å ta et tak for å løfte Norge opp til gammel heder og verdighet. Vi skal ikke bli tyskere, men tyskerne skal lære oss å bli Normenn.⁸⁴

Det er mildt sagt ganske kraftig kost, særlig i en tid der dette med å gjøre land stort igjen har blitt populært på nytt. I en rapport i Landssviksaken uttaler Thorleif Thorgeir Fjeldstad i et avhør at «Lars Hansen ble til tross for sin ubestridelige dyktighet som forfatter, regnet for å være litt av en original. Når han ble spurt om han skulle melde seg inn i partiet, spurte han om Qvisling betalte medlemskontigent [sic]. Når det ble svart at det gjorde han ikke, svarte Hansen at da skulle heller ikke han gjøre det». Men det hefter altså liten tvil om Lars Hansens entusiasme for NS og nazismen, om enn den var omskiftelig. Et brev fra advokat Berntsen i Landssviksaken fra 26.08.1947 beskriver hans vennskap med Hansen, og omtaler ham som en politisk «fribytter»: «Fra sine Amerika-opphold fikk han dårlige erfaringer om jødernes forretningsmotal. Da han så på sine gamle dager begynte å skrive sine ishavsbøker, fant

84 For eksempel i Fritt Folk, fredag 03.12.1943, side 3.

han i Tyskland et stort og takknemlig publikum og han ble lenge før krigen adskillig fetert der. Alt dette kan forklare hvorledes han stillet seg i forholdet til nazi-Tyskland. Han aksepterte dog bare den nye retnings religions- og quasi-filosofiske åndsretninger. Men i politisk henseende ble han aldri [sic] tilgenger av tyskerne». Benjamin Martin (2016, s. 235) noterer også Hansens popularitet i Tyskland: «whose travel literature set amid the harsh beauty of the North Pole sold well in Germany». Årsaken er at regional litteratur i denne perioden var populær og ble satt opp mot den antatte rotløse dekadansen som preget den urbane moderniteten.

Da Hansen sammen med de andre ankom Weimar i 1941, ble de møtt av Wilhelm Haegert, som tok dem imot med at de var med på noe historisk: «a manifestation of the new European spirit, of which the German Reich is the bearer and asserter». Det tidligere nevnte brevet fra Berntsen bekrefter også Weimar-besøket til Hansen, og legger til at Gulbrand Lunde også var der, men ellers er det lite informasjon om det.

Under okkupasjonen kom Hansen først med en selvbiografisk roman, *Pegasus på flukt*, på Kamban forlag i 1940. Deretter kom oversettelser av ham ut på tysk (4), dansk (2), svensk (2) og islandsk (1). En av oversettelsene til tysk, *Der Polarwind und die Obrigkeit*, var til Frontbuchhandelsausg. für die Wehrmacht. Han utga seks romaner på nytt i nye utgaver, ved siden av fire helt nye romaner, alle på Gyldendal, i hhv. 1942, 43 og 44. Siste boka, «*Odin*» *klarte det*, utkom altså samme år som han døde. Kittang (1975, s. 33) hevder at dette innebærer at Hansen hadde sin aktive litterære periode bak seg før okkupasjonen, men det er vanskelig å se hvordan han kunne ha vært mer produktiv enn dette som noenogsyttiåring.

KAARE IMMANUEL BJØRGEN (1896–1974)

Født: 17.11.1896⁸⁵, Ringebu

Litterær produksjon før 1940: Dikt i *Ragnarok*, og første diktutgivelse på Kam-
ban forlag i 1940

Medlem av DnF: Nei

Medlem av NS: Ja, fra 1933

Dom: 3 års fengsel, Rakkestad heradsrett, 02.06.1946

Kåre Bjørgen er en av de mest aktive nazistene blant forfatterne. Han har like mange tiltalepunkter (11) som Hans S. Jacobsen, som i langt større grad var en organisator og ideolog. Kåre Bjørgens aktiviteter under okkupasjonen handler i stor grad om å bygge oppunder sin egen status som forfatter. Han ga ut fire diktsamlinger og et skuespill i perioden, og han virket også som «leilighetsdikter og prologskriver for NS» (Andersen, 2009, s. 35). Kittang (1995, s. 52) omtaler Bjørgen som en Aukrust-epigon, og skriver at «heile hans litterære produksjon høyrer NS og okkupasjonen til; både i innhald og retorikk er dikta hans uløyeleg knytte til det norske fascistiske kulturbiletet.» Han var tilknyttet Kultur- og folkeopplysningsdepartementet med «særroppdrag» og mottok «gasje» gjennom hele okkupasjonen. Et annet av tiltalepunktene mot ham er det generelle: «propagandataler og tekster i NS-presse», hvor diktet Germania blir særlig nevnt. Han var både gruppefører av Sarpsborg NS, fylkespropagandaleder i Østfold og medlem av Germanske SS Norge, samt at han deltok i Hirdens bedriftsvern i februar 1944 (det utgjør fire tiltalepunkter). Han tiltales også for angiveri, samt for å dra til Weimar, og for at han var medlem av NS fra 1933 og publiserte i «Hvorfor jeg er medlem av NS»-enquêten. Rettsaken mot Bjørgen føres sammen med rettssaken mot hans kone, Magda Bjørgen, som får en mildere fengselsstraff på 9 måneder. Hun var blant annet kvinnehirdleder i Østfold og var også med på turen til Tyskland sammen med deres datter i 1941. Magda og frøken Solveig Lie representerte Norge på en kvinnekongress i Westfalen. Kåre Bjørgen blir innsatt i varetektsarrest

85 I NS-medlemsbøkene står det hhv. 1897, 1899 og 1901, men i dåpsattesten står det 1896 – LS-sak, dok. 21.

tidlig etter frigjøringen, 10.05.1945, og erkjenner NS-medlemskapet fra 1933 og aktivitetene, men ikke å ha stått i tysk tjeneste, og erkjenner seg derfor ikke skyldig i landssvik. Varetektsfengslingen varte et år før saken kom opp.

Våre funn i analysene gir et forsiktig grunnlag for å anta at okkupasjonen skapte et tomrom som åpnet for en rekke opportunist, og at dette er noe av grunnen til at NS-forfatterne utgjør en såpass heterogen forsamling (Hjellbrekke et al., 2025). Når det kommer til Bjørgen, virker han for ideologisk overbevist nazist til at han kan beskrives som opportunist, men han benytter seg mildt sagt av anledningen som bød seg. Han selvpåtok seg en slags «Bjørnson-rolle» for det nazistiske Norge. Han er den dikteren som i størst grad bygger opp under og skaper idéen om «en heroisk fellesnorsk og fellesnordisk fortid» som skal gjenskapes i det nazistiske Norge – det som skal gjøre Norge stort igjen, et av NS' hovedprosjekt (Andersen, 2009). Bjørgen kom fra enkle kår, med både far og svigerfar som gårdbrukere, og en far som også jobbet som jernbanefor- mann. Svigerfaren var også NS-mann og propagandaleder i Ringeby. Av utdan- ning vet vi at Kåre Bjørgen hadde eksamen fra 1920 ved «Feltartilleriets [sic] Underoffisersskole», og etter dette jobbet han som tollassistent ved Sarpsborg Tollkammer (som han fikk permisjon fra under okkupasjonen).

Diktermøtet i Weimar som Bjørgen tiltales for, er altså det i oktober 1941, selv om han også var der i 1942. Tiltalepunktet er som følger: «e) I oktober 1941 deltok tiltalte som «Norges representant ved dikterdagen i Weimar». Etter denne deltagelse skrev tiltalte en lengre propagandaartikkel om sine inntrykk fra Tyskland. Artikkelen blev inntatt i boken «Norske røster. Inntrykk fra Tyskland» som utkom i 1942». I avhøret 07.05.1946 i Eidsberg hjelpefengsel, Trøgstad, hvor han satt, forteller han at han: «medgir at jeg var i Tyskland dikterdagen 6/10 1941. Jeg fikk skriv fra Gulbrand Lunde at forfatterne var innbudt av tyskerne til å reise til Weimar nevnte gang for tyskernes regning. Jeg representerte ikke noe bestemt, men ble innbudt dit som forfatter. Det var flere norske forfattere som var innbudt og reiste, deriblant var det også ikke N.S. medlemmer. Jeg var i Tyskland i ca. 14 dager. Det var møte 3 dager i alt og ellers hadde vi bilutflukter for å bese oss. På møtene var det holdt taler av tyske forfattere. Det gjalt [sic] diktningen og da serskilt [sic] den germanske diktning.»⁸⁶ Videre forteller han at han har vært dikter siden han var 7 år, og at

86 LS-sak, dok. 20.

han primært skreiv dikt, som han startet med å sende til aviser og tidsskrifter før debuten i 1940. Han oppgir at Gulbrand Lunde tok direkte kontakt med ham høsten 1941 og ba ham søke permisjon fra tollassistentarbeidet for å «ofre [seg] for diktningen», og tilbød ham lønn som var lik den han hadde mottatt som tollassistent. Bjørgen takket ja til dette, og ble dermed den eneste forfatteren med en slik avtale med okkupasjonsregimet. Han tilfører tydelig: «Min diktning var fri for politikk, og den var ingen propaganda for N.S.»

Diktet «Germania» er slik:

Heil dykk forne frendar, Æser og åsynjur.
Heil deg store moder til Germanias born.
Heil deg mann og kvinne, livsens adelsborne
renningar av gylne, gudesådde korn.
Blodband bind oss saman, heilage og reine,
aldri skal dei breste, frende er vårt rop.
Som germanarbror og -syster vil vi vandre
gjennom allan framtid i hop.

Rygg mot rygg i striden, trofast som ein vilje,
ein for all vil vi stupe eller stå
og som frendefolk i samarbeid og fridom
fram mot nye tider saman vil vi gå.
Då skal ljosan framtid gjeste folk og ætter,
då skal freden bløme over allan nord.
Gjennom samhaldstanken skal Germania vekse
over alle høgder på jord

Her er det tydelig at vi må stå sammen, at vi må kjempe oss gjennom noe for å komme ut bedre på den andre siden og nå de aller høyeste høyder. Dette bringer tankene til Griffins idéer om fascisme som palingenetisk ultranasjonalisme, og Wilhelmsens (2021a, 2021b) undersøkelser av dette i NS' tapning, nemlig strukturen om undergang/kamp og gjenfødelse med norske nasjonale myter, i dette tilfellet «Æser og åsynjur». Eller som Bjørgen skriver selv i et brev til Gudbrand Lunde 15.10.1940: «Frå eg var siklig ung har eg skrive, talt og arbeidd for atterreising av vår ætt, vår kultur og vår rase».

Hans utfylling av «Hvorfor jeg er medlem av NS» i 1944 går også langs samme linjer: «Vi må få att fridomen vår, segjer dei fleste nordmenn, og dei tenkjer da serleg på storting og konge. Men storting og konge kan ikkje gjera oss til eit norsk folk. Det er vår sjel som må bli norsk på alle måtar. Vår tanke og vilje og all vår lyst må bli rein for den uhyggjelege apekattnaturi som hermer etter alt utanlandsk og foraktar og vanvører vårt eige norske, nasjonale [...] eg er viss om at N S idéen vil hjelpe oss eit godt stykke fram mot å bli eit fullkome norske folk, og derfor er eg N S.»⁸⁷

De to første diktsamlingene, *I Noregs namn* (1940) og *Eld og blod* (1941), ble utgitt på Kamban forlag, og før dette hadde han publisert dikt i *Ragnarok*, tidsskriftet til Hans S. Jacobsen. Han ble også representert med dikt i utgivelsen *Nasjonalverket. Det nye Norge*, som Halldis Neegaard Østbye var redaktør for på Blix, og som tydelig viser den nazistiske historieforståelsen i tittelen. Diktsamlinga *Storm og stille* (1942) kom på Gyldendal, noe skuespillet *Angvare* også gjorde året etter. I 1945 var han tilbake på Kamban med *Lengselens land*. Alf Larsen skriver i sin anmeldelse av debuten til Bjørgen at «Her stiger en fullverdig lyriker frem». Denne vurderingen ligger også til grunn når Eugenia Kielland sier Larsen er i «Zebraens tegn» (Rem et al., 2020, s. 264), og videre: «Hvis man leser diktet «Alcazar», vil man se at det er som om Nordahl Grieg hadde fått en antipode. Disse krefter har altså endelig reist sin politiske motmakt også her i landet» (Larsen, 1941, s. 204).

Andersen (2009, s. 39) finner at Bjørgen ekspliserer en poetisk variant av Blut und Boden-teorien, og avslutter sin analyse med at de fire diktsamlingene tematiserer heltemot og den norrøne arven, og er sterkt vitalistiske. Like fullt forsøker han å hevde at de ikke er politiske. I domsavsigelsen heter det: «han bestrider at der ligger noen propaganda bak de under post c) nevnte dikt». Retten er imidlertid ikke overbevist: «M.h.t. diktene finner retten at i et hvert fall de under nr. 4, 5 og 6 er av utpreget propagandistisk natur. De øvrige dikt synes mere tvetydige og kan like gjerne utlegges på den ene måten som på den annen. For å være helt på den sikre side finner retten å burde se bort fra disse sistnevnte dikt. Spørsmålet om når de enkelte dikt er skrevet ansees saken uvedkommende, da det er tidspunktet for utgivelsen som er avgjørende. For øvrig skal bemerkes at diktsamlingen *Eld og blod* og de to andre diktsamlinger som tiltale har utgitt under krigen vesent-

87 Bl.a. *Porsgrunns Dagblad*, fredag 23.06.1944, s. 1.

lig består av religiøse, polemiske og rene lyriske dikt. Propagandadiktene og de øvrige dikt som mer eller mindre har kunnet vært tatt til inntekt for nazismen, er i sterkt mindretall og kan ikke sies å ha preget diktsamlingene. Retten har derfor ikke tillagt denne side av tiltaltes virksomhet nevneverdig betydning i forhold til hans øvrige handlinger under krigen.» Siden retten anser ham som å være en idealist, mener den at det er mulig at Bjørgen faktisk ikke har skjont at han handlet mot landets interesser. Samtidig anser den ham også som «over middels intelligent og våken mann» og ser dermed ikke at denne villfarelsen kan ha vart særlig lenger enn til høsten 1940. Retten vektlegger hans idealisme i formildende retning: «opportunistiske motiver later ikke til å ha vært tilstede bortsett fra at den medvind som okkupasjonstiden åpenbart har gitt ham som dikter ganske sikkert har spilt inn når han [...] ikke tok avstand fra partiet.» Videre heter det: «Det bør også komme ham tilgode at han ved sine diktsamlinger, som bortsett fra noen enkelte tendensiøse dikt må sies å ligge på et ganske høyt plan, har tilført landet visse kulturverdier. Flere av diktene er av blivende verdi og vil ganske sikkert komme mer i forgrunnen når krigsforholdene er kommet mer på avstand.» Dette siste har ettertiden vist seg ikke å etterleve. Retten mener også at Bjørgen er en ikke -aggressiv type. Det eneste skjerpende som noteres, er at han har vært «mer enn almindelig aktiv» når det kommer til å spre propaganda. For Magda regner retten det som formildende at hun har vært under mannens press, selv om dette ikke regnes tilsvarende skjerpende for Kåre, og det samme gjelder press fra hennes foreldre og brødre. Dette er et trekk ved flere saker med kvinnelige tiltalte: at de vurderes som svake og lett-påvirkelige.

Tar man en kikk på hans kapittel om reisa gjennom det tredje riket, «det nye Tyskland, landet som er elska av alle nasjoanle og livsberande menneskje og makter» på «diktarferd», finner vi at turen ikke bare gjaldt diktning, slik Bjørgen sier i avhøret. Tvert imot sendes de på en reise rundt i landet som minner om vår tids reiseberetninger fra Nord-Korea. I møte med bønder som er så fornøyde og glade som det er mulig å bli, skriver Bjørgen: «det tyktest meg reint som eg var kome heimatt til Gudbrandsdalen, der den gamle, germanske gjestfridomen enno er like levande og varm, og der turist-uvesenet enno ikke hev gått gjort folket om til hotelrottur og hjarto til drikkeskillingstasker». Han opponerer tydelig mot bildet av Tyskland som gis av London radio, og mener at det han så, umuliggjør at beskrivelsene av Tyskland kan være sanne. Utfall mot «moderne» trender er det også mange av: «Æra [for å ha skapt det tyske folk] hev dei tyske kvinnur, de tyske mødre. Dei tyske kvinnur forstår seg ikkje

stort på flørt i moderne mening. Dei er i det heile slik som det norske jødeorganet Dagbladet føre krigen vilde ha kalt stupide og lite interessante vesner. Omtrent som dei ektaste og beste norske bondegjentun vart sett på og skrive om av Oslobohemen.» Utdragene viser at Bjørgen, utover gjenfødsesideen som han gjør seg til taler for, også er delaktig i raselæren fra den tiden. Det gjør at vurderingen av hans kulturelle bidrag i landssviksaken får et spesielt lys.

Han søker om benådning, men ved kongelig resolusjon av 28.07.1949 innvilges dette ikke. Noen måneder senere innvilges like fullt benådningssøknaden, og han løslates på prøve umiddelbart etter, 16.12.1949. Resten av livet tilbrakte han på Østlandet med å jobbe som forpakter, og ga ikke ut noe.

KARL HOLTER (1885–1963)

Født: 30.06.1885, Oslo

Litterær produksjon før 1940: To romaner

Medlem av DnF: Ja

Medlem av NS: Ja

Dom: 5 års fengsel, Oslo byrett, 05.03.1946 + Høyesterett, 04.09.1946

Karl Holter ble født i Oslo i 1885 og hadde en dansk ingeniørfar og en tysk mor. Han tok middelskoleeksamen ved Oslo katedralskole i 1900, og deretter fire år på tegneskolen. Etter dette hadde han opphold ved ulike europeiske kunstskoler: Kunstakademiet i Brussel 1905/06, Zarthmanns malerskole i København 1908, og malerskole i Paris i 1911. Han oppgir å ha stilt ut verk på Høstutstillingen tre ganger, og å ha hatt to separatutstillinger. Holter var maler, skuespiller og forfatter, og var særlig kjent for sitt samarbeid med Lars Hansen og for å sette opp *Ishavsfolk* som skuespill på Det Norske Teatret i 1933, og at det ble «oppført på et par hundre tyske scener» (Berg-Jæger, 1943, s. 38). I Sceneweb er han oppført med medvirkning i 134 produksjoner som skuespiller fra 1921 til 1941.⁸⁸

88 Sceneweb.no oppgir også at Holter fikk straff på 3 og et halvt år i landssvikoppgjøret, men det er ikke den endelige dommen, som altså er på 5 år. Dette sår kanskje litt tvil om databasens troverdighet, om enn de antakelig er bedre på scenekunst-dokumentasjonen enn på landssvik-dokumentasjonen.

Hans debutroman *Skinnbrevet* brakte ham stor suksess i 1936, som 51-åring. Skuespillet ble oversatt til tysk og svensk, og *Skinnbrevet* ble oversatt til svensk, finsk, tsjekkisk, nederlandsk og tysk. Hans andre roman, som ble utgitt av Rikspropagandaledelsen i NS, *Kleivdøler*, ble også utgitt på tysk og nederlandsk. Handlingen i begge bøkene er lagt til en fiktiv plass kalt Kleivdal. Hans siste utgivelse før frigjøringen var en selvbiografisk bok kalt *I veideskog* i 1944. Han spiller hovedrollen i filmen «Gullfjellet» og deltar også i «Trysilknut». Han blir i Norsk krigsleksikon omtalt som en «NS-kulturpersonlighet». De legger til at han mistet mange lesere på grunn av sin klare støtte til NS, og at den viktigste politiske markeringen var at han vervet seg til østfronten i 1942 og dermed ble krigskorrespondent på Leningrad-fronten i en firemåneders tid. Han var altså frivillig i Waffen-SS og Den Norske Legion. I august 1943 ble han forfremmet til SS Oberscharführer og dimittert i februar 1944. I landssvikoppgjøret oppgir han: «Jeg mente at jeg som kjent forfatter kunne gjøre nytte for meg i det tilfelle at Tyskland skulde seire eller der kom til en forståelse mellom Tyskland og de vestlige makter, hvilket som De vet ikke var en urimelig tanker i 1941.» I avhøret sier han også om tekstene han skreiv: «det var ikke noe propagandastoff, og mindre kunne jeg ikke gjøre det hvis jeg ville unngå straff for sabotasje». Han oppgir videre at han ble direkte kontaktet av Gulbrand Lunde, noe som styrker antakelsen om at NS aktivt forsøkte å skape et eget litterært felt i nazismens ånd. Samtidig sier han at han takker nei til alle tilbudene som kom, blant annet å være med i Kulturtinget. Han konkluderer avhøret med: «Jeg føler dog ingen bitterhet. Det som er skjedd var en følge av tingenes utvikling og jeg trøster meg ved at jeg har handlet etter min overbevisning og har kunnet bringe et overmåte tungt – men forgjeves – offer for mitt fedreland.»⁸⁹

Holter fremmes som en av de sentrale forfatterne for Gyldendal under Tore Hamsuns tid som kommissarisk leder der. Han fikk mye ros for *I veideskog*, noe som også antakelig hang sammen med at han toppet utgivelseslista i 1944, nest etter Knut Hamsun. Journalisten og skuespilleren Carl Gustav Berg-Jæger (1885–1957), som hadde en rekke sentrale kulturverv under okkupasjonen, viktigst som sjef for Nationaltheatret 1941–1945 (når det ble boikottet av publikum), har skrevet kapittelet om Karl Holter i *Nasjonalsosialister i norsk diktning*: «Med et hallingkast spratt han inn i norsk litteratur, sprek og

89 LS-sak, dok. 15, 12.12.1945.

norsk så det forslo! Uforskammet freidig simpelthen». Etter en beskrivelse av bøkene hans ender kapittelet med at han på nytt er på skrivetokt: «til kamp mot Europas fiender i aust. Hos det norrøne menneske er det ikke langt fra tanke til handling. Og no vil han med sine skildringer være med på å vekke de eno sovende her heime av dvalen, vekke de sløve og likegyldige, så de ikke sovende glir utenfor stupet, men tar seg sammen og forstår at no gjelder det Norges være eller ikke være». Slik sett er Karl Holter en god overgang fra dette til neste kapittel, som handler om flere forfattere som vervet seg som frivillige. Samtidig har han også tiltalepunktet: «holdt foredrag i Weimar i 1942».

Fritt Folk melder 15.10.1942 om de tre norske forfattere som har kommet tilbake fra Berlin og diktermøtet i Weimar. Der kan man lese at det var et stort offisielt foredrag av professor Scheffer, og et av Karl Holter, holdt på tysk, og et av italienske Emilio Clecchi. Ifølge avisen var Holters foredrag høydepunktet for tyskerne, og Lars Hansen har opplyst at foredraget ble oversatt til italiensk for italienerne: «Gang på gang avbrøt de Karl Holter med begeistret applaus, særlig hver gang han kom med nye opplysninger om Norges gamle åndskultur. Det var en meget stor norsk suksess».

NS-medlemskapet inngikk han 03.11.1940, og hans *Fritt Folk*-artikler fremheves også som et tiltalepunkt, ved siden av at han hadde gitt to økonomiske bidrag til frontkjemperkontoret: som privatperson (50 kr) og gjennom klubben Urdar (totalt 3500 kr). Enquêteen han fyller ut, er fra så sent som i februar 1944:

Jeg er medlem av NS fordi jeg i dette partiets retningslinjer ser den eneste veg ut av det uføre som våre forhenværende ledere førte oss opp i. Vår gamle kultur kan kun reddes og vokse videre innen et sterkt samband av germanske folk.⁹⁰

I rettssaken er det tre vitner: Betsy Holter, hans tidligere kone, forfatteren Henrik Rytter og reklamemannen og NS-politikeren Vilhelm Tyrholm Klevenberg (blant annet sveitfører i Rikshirden). Det oppgis imidlertid ikke hva de sier. I domsslutningen finner retten tiltalene bevist, og spesifiserer: «I den moderne krig hvor alle midler tas i bruk er krigskorrespondentenes

90 For eksempel i *Fritt Folk*, tirsdag 15.02.1944, s. 3.

innsats ikke nevneverdig mindre betydningsfull enn vepnet innsats, og der er ikke grunn til å tro at tiltalte ikke har skjønt dette»⁹¹. De finner også at artiklene hans er propaganda og preget av «sterkt jødehat», og de anses som et forsvar av tyskernes jødeforfølgelser. Holter sier han ikke har skrevet den, men retten finner at han må stå til ansvar for den siden han har sendt den inn. Dette er et av få steder hvor jødehat påtales i materialet. I skjerpene finner retten at «en moden og vel utrustet mann, som hadde alle forutsetninger for å bedømme situasjonen, har sviktet sitt land på en alvorlig måte i en for landet ytterst kritisk tid», og at han som kunstner har vært brukt som et eksempel av tyskerne. I formildende retning finner de at medlemskapet i NS ikke er særlig «benyttet» utover å sikre seg jakttillatelse. I den første måneden deltok han også på norsk side i 1940. «Likeledes tas i betraktning at han er en forholdsvis eldre mann, og at han tidligere ikke er straffet». Han dømmes til 3 år og 3 mnd. fengsel.

Etter Oslo byretts dom 05.03.1946 så anker Oslo statsadvokatembete: «Da påtalemyndighetene finner den idømte straff for lav innankes herved dommen for Høyesterett til skjerpelse av straffen. Domfelte har ved sitt virke som krigskorrespondent og sin propaganda for Nasjonal Samling og for frontinnsats på fiendens side i høy grad ydet fienden verdifull bistand». Anken begrunnes særlig med henvisning til at han har vært frontkjemper. I Høyesterett skjerpes dommen, og han får 5 års fengselsstraff. I etterkant følger en rekke brev for å få ham tidligere ut av fengsel, deriblant fra Albert Wiesener 16.12.1949: «Karl Holter er ingen politiker. Han er kunstner – og en ganske betydelig kunstner på sine felter – med følsomt sinn og et lett bevegelig temperament. Ut fra dette gikk han under krigen uten personlig fordel inn for det som han trodde var riktig». Her er det to trekk som går igjen i mange landssviksaker, nemlig en romantisk kunstnerbeskrivelse som på mange måter fratrar vedkommende ansvar, og at det som ble gjort ikke var i egen vinnings intensjon. En annen person som iherdig forsøker å få Holter ut, er hans kone Gudrun Larsen, som også var forfatter og hadde utgitt fire bøker på Aschehoug. Hun har ikke en sak i Landssvikarkivet og fulgte også parolen fra Forfatterforeningen om å ikke skrive noen bøker (som Karl Holter spesifiserer i brev til fengselsstyret ved Ilebu 22.01.1949).

91 LS-sak, dok. 12, rettsbok, s. 9.

Etter krigen og soningen utgir Holter en barnebok på eget forlag og boka *Frontkjempere* på forlaget Store Bjørn, som var opprettet av Hans S. Jacobsen etter at Kamban ble nedlagt, i 1951. Dette er et forsvarsskrift for offentligheten. Han kommer med roman på Gyldendal i 1953, *Terkel*, og enda en, *Gode Makter*, på Store Bjørn i 1956.

Oppsummering

I tilfellene Holter, Bjørgen og Hansen har vi et sjeldent eksempel på forfattere av samme overbevisning som møttes flere ganger og delte noe aktivt sammen, slik som diktermøtet i Weimar. Nå var riktignok Finn Halvorsen aktiv og en del av flere sosiale sammenhenger, og Hermann Harris Aall fulgte Hamsun til Hitler, som nevnt. Men generelt er det lite av slike «tette koblinger» mellom forfatterne i NS. Det er for eksempel få tegn på at Åsmund Sveen var en del av et sosialt miljø utover at han hadde formelle stillinger. Holter, Bjørgen og Hansen hadde hver sine litterære karrierer og var involvert i nazismen spesielt som forfattere. Hansen har mesteparten av karrieren sin bak seg, Holter er mer involvert i scenekunsten, mens Bjørgen er den som tydelig benytter okkupasjonstiden som anledning til å få oppmerksomhet. Det blir tilsvarende vanskelig for ham etterpå, og til tross for at han blir oppfattet som «kunstnerisk» av noen, fungerer ikke det som tilstrekkelig for at han får mild dom.

